

UOT 336.714

TƏSƏRRÜFAT SUBYEKTLƏRİNİN İNVESTİSİYA FƏALLIĞININ STİMULLAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

¹MƏMMƏDOV İLQAR SƏMƏNDƏR oğlu²ƏHMƏDOVA TƏRANƏ MÜTƏLLİM qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2-baş müəllim

tarana.7474@mail.ru

Açar sözlər: təsərrüfat subyektləri, investisiya, vergi, kredit, qiymətli kağızlar, sənaye, istehsal, stimullaşdırma, səmərəlilik

Milli iqtisadiyyatda baş verən proseslər, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayan təsərrüfat subyektlərinin daxili və xarici bazarlardakı mövqeyini möhkəmləndirmək üçün daha ciddi iqtisadi islahatların keçirilməsini, bu sahədə qarşıda duran bir çox mühüm problemlərin həllini və həmin subyektlərin səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli mühitin təmin olunması məsələsini aktuallaşdırır. Dünya ölkələrinin təcrübəsində olduğu kimi, Azərbaycanda bazar iqtisadi münasibətləri təkmilləşməkdə, ölkə iqtisadiyyatına daxili və xarici mənbələr hesabına investisiya cəlbinə tələbat artmaqdadır. Müasir və perspektiv dövr baxımından ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı, qəbul olunan dövlət proqramlarının icrası bu mühüm amillə sıx bağlıdır. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında investisiya fəallığının artırılması bu sahədə qəbul olunan hüquqi-normativ sənədlərin təkmilləşdirilmə zərurətini gündəmə gətirməkdədir. Bu baxımdan təsərrüfat subyektlərinin investisiya aktivliyinin stimullaşdırılması istiqamətlərinin tədqiqi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının təmin edilməsinin zəruriliyi. Müasir tədqiqatlar göstərir ki, investisiya fəaliyyəti müxtəlif maraqlara toxunan bir proses olub, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsir edən başlıca amillərdən biridir. Azərbaycan Respublikasında biznes-işgüzarlıq və investisiya mühitinin inkişafında vergi qanunvericiliyinin rolu xüsusi zərurətdən çıxış edir. Ölkədə Vergi Məcəlləsinin beynəlxalq tələblər baxımından əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsi, bu sahədə mütərəqqi vergi standartlarının qəbulu, vergi qanunvericiliyinin təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin şəffaflaşdırılmasına və stimullaşdırılmasına yönəldilməsi ölkənin iqtisadi inkişafının qarşısında duran mühüm problemlərdən biri sayılır. Sənaye və istehsal sahələrinə aid olan təsərrüfat subyektlərinə investisiya qoyuluşlarını artırmaq üçün ilkin olaraq ölkənin Vergi Məcəlləsinin bir çox maddələrində mövcud olan ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, sonradan isə bu sahədə mövcud olan hüquqi-normativ əsasların təkmilləşdirilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlir. İnvestisiya mühiti sahəsində milli maraqlar gözlənilməklə hüquqi, iqtisadi, vergi, maliyyə-kredit sahəsində olan qanunvericilik bazasını da beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, təkmilləşdirmək öz əhəmiyyətliliyi ilə çıxış etməkdədir [2, s.170].

Məlumdur ki, investisiyalardan istifadə xüsusiyyətləri bir-birindən fərqlənir. Ölkədə istehsal və qeyri-istehsal təyinatlı obyektlər üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların tərkibində istehsal təyinatlı obyektlərin xüsusi çəkisi öz artımı ilə nəzərə çarpır. Xüsusilə son dövrdə istehsal təyinatlı obyektlərə yönəldilən investisiyalar əsas kapitalla yönələn investisiyaların əsas hissəsini təşkil etməkdədir. Həmçinin iqtisadiyyat sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların tərkibində sənaye-istehsal sahələri üstünlük təşkil etsə də, bu investisiyaların struktur təhlili göstərir ki, bu sahəyə qoyulan investisiyaların içində mədənçıxarma sənayesinin xüsusi çəkisi daha yüksəkliyi ilə özünü göstərir. Cədvəl 1-dən görünür ki, 2016-cı ildə bütün sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi 9950 milyon manat təşkil etmişdir ki, bunun da 8577 milyon manatı və yaxud

86,2%-i mədənçıxarma sənayesinin payına düşmüşdür. Mədənçıxarma sənayesinə yönəldilən investisiyaların 7351 milyon manatı və yaxud 85,7%-i xarici investisiyaların, 2599 milyon manatı və yaxud 14,3%-i daxili investisiyaların payına düşmüşdür.

Cədvəl 1.

Sənayedə əsas kapitala yönəldilən investisiyalar, milyon manat

	2012	2013	2014	2015	2016
Bütün sənaye	6040	7500	7640	8500	9950
Mədənçıxarma sənayesi	3857	5095	5948	7145	8577
Xarici investisiyalar	2668	3996	4269	5742	7351
Daxili investisiyalar	3372	3504	3371	2758	2599
Emal sənayesi	861,2	888,9	644,6	482,9	424,3
Xarici investisiyalar	2493	3866	4185	5514	6805
Daxili investisiyalar	1364	1229	1763	1631	1772
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	565,8	489,4	423,7	287,2	370,2
Xarici investisiyalar	91,2	89,0	75,8	16,5	72,3
Daxili investisiyalar	474,6	400,4	347,9	270,7	297,9
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	755,7	1 026	623,3	584,7	578,6
Xarici investisiyalar	83,9	40,2	7,5	195,0	473,6
Daxili investisiyalar	671,8	985,9	615,8	389,7	105,0

İnvestisiya fəallığı, sahibkarlıq və təsərrüfat fəaliyyətinin inkişafı baxımından ölkədə təkmil infrastrukturun formalaşması, bu sahədə qarşıda duran əsas problemlərdən biridir. Xüsusilə bank, maliyyə-kredit, sığorta, konsaltinq və digər xidmət sahələrinin bu istiqamətdə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, onların eyni zamanda regional inkişaf səviyyəsinin təmin edilməsi mühüm məsələlərdən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

Cədvəl 2.

Təsərrüfat subyektləri tərəfindən əsas kapitala investisiyalar (iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə, min manat)

	2014		2015	
	Cəmi	Yekuna nisbətən, faizlə	Cəmi	Yekuna nisbətən, faizlə
İqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə - cəmi	746451,6	100,0	807169,3	100,0
o cümlədən:				
kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	86898,4	11,6	74422,4	9,2
sənaye	248400,0	33,3	261958,6	32,5
tikinti	147540,0	19,8	117849,3	14,6
topdan və pərakəndə ticarət; avtomobillərin və motosikletlərin təmiri	120713,5	16,2	126187,0	15,6
nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	21847,7	2,9	24564,1	3,0
yaşayışın təşkili və ictimai işə	68016,0	9,1	134633,6	16,7
informasiya və rabitə	-	-	-	-
daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	291,8	-	-	-
təhsil	886,5	0,1	3296,6	0,4
əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1919,9	0,3	36027,7	4,5
digər sahələr	49937,8	6,7	28230,0	3,5

Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların tərkibində sənaye sahəsi üzrə təsərrüfat subyektlərinin qoyuluşlarının xüsusi çəkisi üstünlük təşkil edir. Belə ki, 2015-ci il ərzində təsərrüfat subyektləri tərəfindən iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi 807169,3 min manat təşkil etmişdir ki, bunun da 261958,6 min manatı və yaxud 32,5%-i sənayenin payına düşür.

Ölkədə yerli təsərrüfat subyektlərinə investisiyaların cəlbində strateji xarakterli planların müəyyənləşdirilməsi, investisiyanın cəlbi və mənimsənilməsi ilə bağlı mərhələlərin qiymətləndirilməsi qənaətbəxş səviyyədə deyildir. Belə ki, təsərrüfat subyekti investisiyaların cəlbi prosesində strateji təhlillər aparmalı, investisiyanın cəlbinə, mənimsənilməsinə təsir edəcək amillər, mühit haqda zəruri və əhəmiyyətli informasiya bazasını yaratmalıdır. Bu amil təsərrüfat subyektlərinə investisiya cəlbində və mənimsənilməsində pozitiv və neqativ cəhətlərin qiymətləndirilməsinə geniş imkanlar yaradır.

Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının yüksəldilməsi istiqamətləri. Müasir şəraitdə təsərrüfat subyektlərinin investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi bir sıra vəzifələrin həllini tələb edir. Hər şeydən əvvəl təsərrüfat vahidlərində idarəetmənin səviyyəsinin və istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi hesabına investisiya potensialının gücləndirilməsi zəruridir. Eyni zamanda amortizasiya siyasətində yeni yanaşmaların işlənməsi və təsərrüfat subyektlərinin vergi yükünün azaldılması da zəruridir.

Vergi islahatının mürəkkəbliyi onunla izah olunur ki, bir tərəfdən iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi məqsədilə vergi yükünün azaldılması zəruridir, digər tərəfdən isə onun azaldılmasında cari büdcə daxilolmalarının erroziyası və sosial gərginliyin artması qaçılmazdır. Bu şərtlər daxilində mümkün variantlardan biri vergi yükünün mərkəzinə maddi istehsal sferasından tələb sferasına keçirilməsindən ibarətdir.

Aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, təsərrüfat subyektlərinin inkişafı üzrə münbit mühit yaratmaq üçün beynəlxalq standartlara uyğun yeni və mütərəqqi vergi növləri qəbul etməklə, formalaşmış vergi mexanizmini daha da təkmilləşdirmək zəruridir.

Vergi sistemində islahatların aparılmasının digər istiqaməti əlverişli şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Hansı ki, dövlətin köməyi ilə iqtisadiyyatın özəl sektoru vergi yükünün azaldılmasına güzəşt hüququ qazanmağa şərait yaradır. Dövlət tənzimləməsinin müvafiq mexanizminin ideyası ondan ibarətdir ki, müəssisəyə istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi hesabına artan mənfəətdən tutulan verginin bir hissəsi qaytarılır. Dövlət tənzimlənməsinin baxılan mexanizmi səmərəli fəaliyyət göstərən bazar subyektlərinin cari gəlirlərinə vergiqoymada reqressiv şkalanın istifadə olunması deməkdir. Bu bir tərəfdən müəssisələrin investisiya fəallığının artırılmasına əlavə stimulyar yaradır, digər tərəfdən isə sahələrarası zəncirvari qarşılıqlı təsir əsasında investisiya tələbinin artması hesabına “investisiya multiplikatoru” mexanizminin işləməsinə təmin edir [3, s.95].

İnvestisiya fəallığının stimullaşdırılmasının digər mühüm istiqamətlərindən biri də investisiya vergi kreditlərinin tətbiqi sferasının genişləndirilməsidir. İnvestisiya vergi krediti özündə vergi ödənişinin müddətinin elə dəyişikliklərini əks etdirir ki, bununla təşkilat vergi ödənişində müəyyən vaxt ərzində və müəyyən hədd daxilində vaxt qazanır və hesablanmış faiz və kredit məbləğini mərhələlərlə ödəyir.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimləməsinin investisiya vergi kreditləşdirilməsi metodundan müxtəlif səviyyələrdə büdcə və kontragentlər qarşısında öhdəliyi olmayan təsərrüfat subyektləri istifadə edə bilər. Bununla yanaşı, təsərrüfat subyektlərinin investisiya məqsədilə belə kredit almaq hüququndan istifadə etməklə vergi ödənişlərinin yüksəlməsi halında baxılan kredit üzrə müddətin artırılmasının və faiz dərəcələrinin aşağı salınmasının qaydasının müəyyənləşdirilməsi tələb olunur.

Dövlətin investisiya siyasətinin bütün bu tədbirləri müəssisənin şəxsi investisiya potensialının yüksəldilməsinə təmin olunmasına istiqamətləndirilir. Cəlb olunmuş vəsaitlərin və istiqrazlar həcmi artırılması hesabına investisiya imkanlarının artırılmasının da az rolu yoxdur. Belə ki, o da dövlət tənzimlənməsində tətbiq olunan metodların inkişafını tələb edir [1, s.351].

İqtisadiyyatın real sektorunun uzunmüddətli investisiyalarla təmin olunmasında qiymətli kağızlar bazarının rolunun artırılması üçün dövlət tənzimləməsinin məqsədəuyğun tədbirlər sistemi tətbiq olunmalıdır. Qiymətli kağızların emissiyasına verginin azaldılması və investisiya fondlarında paya malik olan şəxsi investorlara vergi güzəştlərinin edilməsi zəruridir. Qiymətli kağızlar bazarında olan investorların gəlirlərinə verginin müəyyənləşdirilməsi və dərəcələrinin tətbiq olunmasında da qayda yaradılmasına ehtiyac duyulur. Bunları emissiya proseduruna, səhmlərin onların qeydiyyatı alınmasına qədər əldə olunmasına qoyulan qadağa və onların yerləşdirilməsi dövrünə qədər təkrar bazarda əməliyyatlara icazə alınması da daxil olmaqla aid etmək olar. Qiymətli kağızların dövlət qeydiyyatı proseduru sadələşdirilməsini də məqsədəuyğun hesab etmək olar. Qiymətli kağızlar bazarına əhəmiyyətli təsir müvafiq bazarda işləyən investorlar üçün ciddi və şəffaf uçot standartlarının tətbiqi vasitəsilə mümkündür. Nəhayət, fond bazarında maliyyə vasitələri spektrinin genişləndirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasında, dövlət istiqrazları bazarının bərpa olunması, ipoteka və digər qiymətli kağızlar bazarının inkişafı da daxil olmaqla çox işlər görmək olar.

Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının stimullaşdırılması istiqamətlərindən biri kimi bank kreditləşdirilməsinin rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. İnkişaf etmiş sənaye ölkələrində iqtisadiyyatın real sektoruna kredit qoyuluşunun ümumi həcmi ÜDM-un həcmi ilə mütənəsbir.

Təsərrüfat subyektləri üzrə investisiya qoyuluşlarında, onların mənimsənilməsində ciddi regional və sahəvi fərqlər özünü göstərir. İnvestisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsində neft-qaz sektorunun üstünlük təşkil etdiyi və işgüzar mühitin inkişaf etdiyi Bakı-Abşeron regionu daha çox fərqlənir. Banklar üçün regional investisiya qoyuluşları, burada iqtisadiyyatın canlanması üzrə kredit ayırmaları kifayət qədər cəlbedici sayılmır. Bu amil investisiya qoyuluşlarının məqsədəuyğunluğunun müəyyən edilməməsi, bu istiqamətdə zəruri iqtisadi stimullaşdırıcı dəstəyin və hüquqi-normativ bazanın tam təkmil səviyyədə olmaması ilə daha çox bağlıdır. Odur ki, təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının stimullaşdırılması baxımından qeyd etdiyimiz bu amilə də diqqət yetirilməlidir.

Beləliklə, iqtisadiyyatın real sektoruna investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılmasının perspektiv mexanizminə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilmiş etibarlılıq, kreditlərə görə girov, müəssisənin ödəmə qabiliyyəti meyarlarına əsaslanmaqla kommərsiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsi;
- Dövlət – kommərsiya qarışıq maliyyələşməsi mexanizminin tətbiqi əsasında uzunmüddətli investisiya qoyuluşlarının maliyyələşməsi və ya prioritet investisiya layihələrinin büdcə krediti hesabına subsidiyalaşması əsasında bank riskinin azaldılması;
- Prioritet investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün cəlb edilmiş şəxsi investisiyalara dövlət zəmanətinin təqdim olunması. Bu halda dövlətin investisiya qoyuluşunun zəmanətinin həcmi şəxsi investisiyanın həcmi ilə keçməməlidir.

Nəticə. Bütün bunlara əsaslanaraq təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının stimullaşdırılması baxımından aşağıdakı tədbirlərin görülməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

- Təsərrüfat subyektlərinin investisiya təminatının məqsədəuyğunluğu müəyyən edilməli, bu istiqamətdə zəruri iqtisadi stimullaşdırıcı dəstəyin və hüquqi-normativ bazanın tam təkmil mexanizmi yaradılmalıdır;
- Təsərrüfat subyektlərinin investisiya risklərinin dövlət sığortalaşma sistemi yaradılmalıdır;
- Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəallığının yeni təşkilati formalarının inkişafına yardım sistemi yaradılmalıdır;
- Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəaliyyətini və investisiya proseslərini stimullaşdıran vergi güzəştləri praktikasından istifadə edilməlidir;
- Vergi güzəştlərinin köməyi ilə təsərrüfat subyektlərinin gələcək inkişafı üçün fundamental əhəmiyyətə malik elmi-texniki baza hazırlanmalı, beynəlxalq bazar üçün rəqabətqabiliyyətli məhsulların buraxılmasına imkan verən yüksək texnologiyaya malik yeni istehsalların yaradılması stimullaşdırılmalıdır və s.

Bütün bu tədbirlər milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyətli ola bilər. Son məqsəd ölkə üzrə iqtisadi artımı təmin etmək, əhalinin yoxsulluq səviyyəsini azaltmaq və məşğulluğu təmin etməkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kuşlin V.İ. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. (Rus dilindən tərcümə). Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 811 s.
2. Kərimov E.N. Azərbaycanca təsərrüfat subyektlərinin istehsal fəaliyyətinin inkişaf problemləri. Bakı: Elm, 2012, 284 s.
3. Xodov L.Q. Vergilər və iqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi. (Rus dilindən tərcümə). Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 291 s.
4. www.azstat.org - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin elektron səhifəsi.

РЕЗЮМЕ

НАПРАВЛЕНИЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Мамедов И.С., Ахмедова Т.М.

Ключевые слова: *хозяйствующие субъекты, инвестиция, налог, кредит, ценные бумаги, промышленность, производство, стимулирование, рациональность.*

В статье отмечена необходимость увеличения инвестиционной активности предприятий. Затрагиваются вопросы применения налоговой системы в республике, как основной задачи в направлении стимулирования инвестиционной активности организаций. Рассматриваются предложения для стимулирования инвестиционной активности хозяйствующих субъектов, увеличения инвестиций в предприятия.

SUMMARY

DIRECTION OF INVESTMENT ACTIVITY STIMULATION ECONOMIC ENTITY

Mammadov I.S., Ahmadova T.M.

Key words: *economy, subjects, investment, tax, credit, loans, industry, production, stimulate, efficiency*

The article highlights the need to increase the investment activity of enterprises. Questions of application of tax system in the Republic as the main task in the direction of stimulation of investment activity of the organizations are touched upon. Proposals to stimulate investment activity of economic entities and increase investment in enterprises are considered.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	19.10.2018
	Son variant	27.03.2019